

Herrnhutters in vijf continenten

besluit van burgemeester en wethouders van 24 juli 1903 krijgt „het Park nabij het station“ de naam „Park Vogelzang“ en worden tevens de tien daarin gelegen wegen van namen voorzien. Het valt op dat daarbij alleen de wegen ten oosten van de Soestdijkseweg, d.w.z. die over de vroeger aan Huibert Vogelzang toebehoord hebbende grond zijn aangelegd, namen van zangvogels krijgen: Nachtegaallaan, Merellaan en Vinkenlaan. Ten westen van de straatweg worden het Spoorlaan, Prins Hendriklaan, Kruislaan, enz.

Het bestand aan vogelnamen is enkele jaren geleden op grote schaal uitgebreid toen het bestemmingsplan Bilthoven-Centrum II tot uitvoering kwam. Het was een gelukkige omstandigheid dat dit plan zich juist bezijden het oude territorium van Huibert Vogelzang uitstrekte zodat het gemeentebestuur alleszins verantwoord was ook andere dan alleen zangvogels te vernoemen.

Om te besluiten met het plekje waar Vogelzang van omstreeks 1840 tot 1854 zelf heeft gewoond, de oude opstallen werden, zoals wij zagen, in 1900 afgebroken. In 1914-1916 verrees op die zelfde plaats een grote villa die Johannes Reijnsenbach, oud-president van de Javasche Bank, voor zich liet bouwen volgens het ontwerp van de Bilthovense architect, tevens kunstschilder, Herman van der Haar die zelf precies er tegenover woonde aan de Soestdijkseweg (nu het huis van dr. Van Dam). De heer Reijnsenbach noemde zijn nieuwe villa „HOREV“ wat betekende: Hoop op rust en vrede. Later, toen de familie Kersemakers er een pension in dreef, heette het huis „Pension Theodora“. In 1954 is de villa verkocht aan de Vereniging tot bevordering van de Landbouwuigpaardfokkerij in Nederland, die er ook nu nog in gevestigd is.

P. H. Damsté

Toen in oktober 1967 een uitslaande brand aan het Broederplein een deel van het historische gebouwencomplex van de Evangelische Broedergemeente te Zeist verwoestte - na restauratie vestigde zich hier Rijksmonumentenzorg - besloot de Oudstenraad de gelukkig bewaardgebleven archieven bij het Rijksarchief in Utrecht een veiliger onderkomen te verschaffen. Toen dan ook de

Nog meer oude kaarten

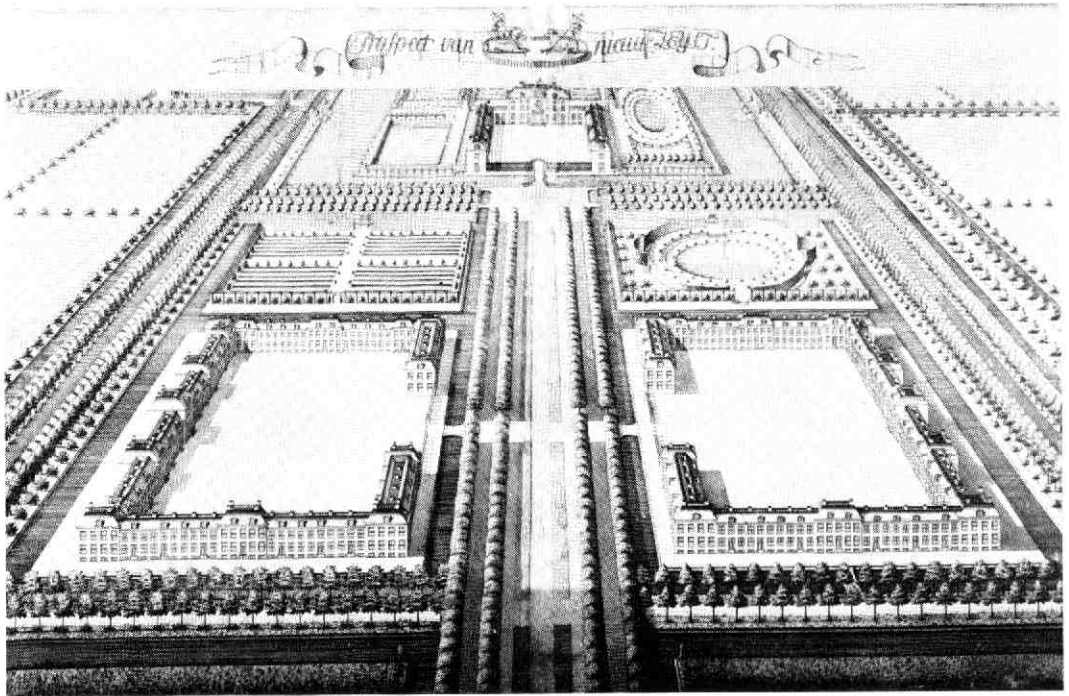
In de maand oktober wordt in het Gemeenlands-huis van het Groot-Waterschap van Woerden (Havenstraat 30 te Woerden) een kleine expositie van historisch kaartmateriaal gehouden. De Stichts-Hollandse Historische Vereniging doet dit naar aanleiding van de komende herindeling van het waterschap en omdat zij dit jaar een van de waterschapskaarten, daterend uit 1670, zal publiceren. De uitgeverij Canaletto zal deze uitgave in boekvorm en losbladig verzorgen. Het samenvallen van deze Woerdense tentoonstelling met de onze (4 oktober - 8 november) is daarom niet helemaal toevallig.

Inlichtingen over openingstijden en sluitingsdatum verstrekt mev. E. de Leeuw-Mielard, Marius Bauerstraat 30, Woerden, telefoon 03480 - 44 60.

Bladzijde uit een gezangboek van de Oude Tsjechische Broeder-Uniteit, *Ivanceice* 1576 (cat. nr. 7).

organisatoren van de aan het piëtisme gewijde tentoonstelling „Vromen en Verlichten“ in het Aartsbisschoppelijk Museum besloten de Herrn-

hutters hier uit te lichten, lag het dan ook voor de hand een aparte tentoonstelling over deze kleine, doch relatief invloedrijke groep van 18e-eeuwse pleitbezorgers van de oecumenische gedachte in het Rijksarchief te houden.

Deze is onder titel „Erfgoed van Herrnhut” op 12 oktober geopend door bisschop Günther Hasting uit Herrnhut (D.D.R.) en is te bezichtigen tot en met 20 december.

Het spreekt vanzelf, dat een belangrijk gedeelte van de expositie handelt over de Broedergemeente te Zeist, maar de geschiedenis van deze in Nederland vrij bekende gemeente wordt geplaatst tegen de achtergrond van de historische ontwikkeling van deze beweging op internationaal niveau. Ook de typische kenmerken van de kerkelijke en sociale organisatie der Herrnhutters, zoals het zendingswerk, de economische bedrijvigheid en de aan het christelijk communisme verwante sociale ordening (althans in de vroege periode) worden uitvoerig toegelicht. Aparte vermelding verdient de muziekbeoefening binnen de gemeenten, die zowel het kerklied als de instrumentale en koormuziek omvatten. Talloze composities van Herrnhutter componisten in verschillende archieven getuigen hier nog van.

Verspreiding

Met de vestiging van enkele moravische vluchtelingen, leden van de oude Tsjechische Broeder-Uniteit, in 1722 op het landgoed van Ludwig

„Prospect van nieuw Zeyst”. *Ontwerp voor de bebouwing van Broeder- en Zusterplein. Gewasse pentekening in O.I.-inkt door William Heck, 1749 (cat. nr. 277).*

Nicolaus graaf van Zinzendorf (1700-1760) in de Oberlausitz (tegenwoordig in de uiterste zuidoosthoek van de D.D.R.) neemt de geschiedenis van de hernieuwde Broedergemeente een aanvang. Vanuit deze gemeente, Herrnhut genoemd (= onder de hoede des Heren), verspreidde de beweging zich onder de energieke leiding van graaf van Zinzendorf spoedig over Europa en Amerika. In de nieuw gestichte gemeenten trachtten Lutheranen, Calvinisten en Wederdopers broederlijk naast elkaar het christelijke ideaal te verwezenlijken. In 1736 werd bij IJsselstein de eerste Nederlandse nederzetting der Herrnhutters gevestigd, 's-Heerendijk genoemd. Vanwege de tegenwerking die zij met name van de zijde der orthodoxe predikanten ondervond besloot men uit te wijken naar een plaats, waar men meer vrijheid genoot. In 1745 kocht de rijke Amsterdamse koopman Cornelis Schellinger slot en heerlijkheid (en daarmee het recht een eigen schout aan te stellen) te Zeist, waar in 1746 met de bouw van het nog bestaande complex werd begonnen.

's-Heerendijk werd verlaten en verkocht voor de sloop. Onlangs zijn door de Archeologische Werkgroep van IJsselstein ter plaatse opgravingen verricht, waarbij een verrassende collectie ge-

bruiksvoorwerpen naar boven werd gebracht. Een gedeelte hiervan is op de tentoonstelling te zien.

Suriname

Reeds vroeg werd door de Herrnhutters zendingswerk georganiseerd. In Noord-Amerika werden gemeenten gesticht, zoals het van de beursberichten bekende Bethlehem in Pennsylvania, van waaruit de Indianen als gelijken werden benaderd. Op Groenland en Labrador werden al vroeg zendingsposten uitgezet. In de 18e en 19e eeuw trokken missionarissen naar Zuid-Afrika, Voor-Indië, Tibet, Australië, centraal Afrika, terwijl vergeefse pogingen werden gedaan door te dringen in de mohammedaanse wereld.

Maar bijzonder actief en succesvol waren de Broeders in Suriname, waar zij in 1735 via Amsterdam arriveerden. De bloeiperiode van de zending onder Indianen viel tussen 1740 en 1816. Na aanvankelijke tegenwerking van de zijde van de plantage-eigenaren nam het werk onder de slavenbevolking in de vorige eeuw een enorme vlucht.

Uit deze zendingsactiviteiten ontstond de Evangelische Broedergemeente in Suriname.

Op de tentoonstelling wordt ook aandacht besteed aan de Oude Broeder-Uniteit in Tsjechoslowakije (gesticht in 1757): voorts aan de liturgie, de bestrijding en verdediging, de opvoeding en de scholen, de muziek, de bedrijven. Hoewel men dat in een archiefgebouw zou verwachten, is de expositie niet uitsluitend uit archiefstukken opgebouwd. Vele schilderijen (o.a. uit Herrnhut), tekeningen, gravures, voorwerpen visualiseren de geschreven getuigenissen. Een kamer in de stijl van een Herrnhutter familie rond 1900 is in een van de ruimten ingericht. Een geïllustreerde catalogus van meer dan 500 nummers is voor een redelijk goedkope prijs (exacte bedrag op moment van schrijven nog onbekend) verkrijgbaar. De openingstijden zijn 10.00 - 15.00 uur op werkdagen. Groepen kunnen een rondleiding krijgen op avonden en zaterdagmiddagen na afspraak.

H. L. Ph. Leeuwenberg

Juliana van Stolbergschool

De oudste openbare basisschool van Utrecht

„Wij hebben de eer bij dezen ter Uwer Kennis te brengen, dat bij Resolutie van Heeren Burgemeesteren en Raden van den 20 oktober des afgelopen Jaars 1823 is bepaald, dat tot het oprichten eener School voor het primair onderrigt aan meisjes binnen de Stad Jaarlijks van Stadswege zal worden verleend eene toelage van driehonderd en vijftig gulden, onder deze voorwaarde evenwel, dat de Regering dezer Stad of eene Commissie uit dezelve in het Schoolwezen de vereischte inzage bekomme, gelijk zulks ten aanzien der Latijnsche Scholen plaats heeft”.

Met dit citaat uit een brief van het stadsbestuur aan „de Heeren uitmakende de Plaatselijke School Commissie te Utrecht” was de oprichting van de eerste openbare lagere school in onze stad een feit.

Die school stond overigens niet op het Pieters-

kerkhof, maar was gevestigd in de Poort van Lokhorst aan de Lange Nieuwstraat. Uit het jaarverslag van de schoolcommissie over 1859 blijkt dat de school van de Lange Nieuwstraat is overgebracht naar een door het gemeentebestuur aangekochte woning aan het Pieterskerkhof (wijk F no. 345). Zij telde in dat jaar tussen de 60 en 69 leerlingen en was de enige school van de 4e soort. In de „Verordeningen en Reglementen betreffende de regeling van het openbaar onderwijs te Utrecht” staat als artikel 1:

„Vanwege de Gemeente wordt openbaar onderwijs gegeven in scholen, welke naarmate de uitbreiding van het onderwijs en het verschillend bedrag der schoolgelden in vier soorten verdeeld worden”. De 1e soort waren de zogenaamde armenscholen en daarvan waren er rond 1865 drie, aan het Nicolaaskerkhof, aan de Van Wijkstraat en aan